

О. В. Прієшкіна, докт. юрид. наук, професор
Заслужений юрист України
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: prieshkina@ukr.net

ДОКТРИНА «ЛЮДСЬКОГО ВИМІРУ», ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Стаття присвячена доктрині «людського виміру», сутності прав та свобод людини та громадянина. В ході дослідження обґрунтовано, що нині в Україні в умовах становлення і розвитку демократичної правової державності особливого значення набуває проблема реального забезпечення прав та свобод людини та громадянина, яка, по-перше, виступає стратегічною метою цього процесу (телеологічна властивість – авт.); по-друге, безпосередньо пов'язана з недостатнім рівнем дотримання, закріплених в Основному Законі, прав та свобод з боку держави (функціонально-діяльнісна властивість – авт.); по-третє, також з недостатнім рівнем їх захищеності від різного роду правопорушень (функціонально-правозахисна властивість – авт.).

Отже, аналіз системного дослідження свідчить, що проблема забезпечення та захисту прав людини в Україні є складною та багатоплановою, а створення додаткових гарантій та механізмів їх реалізації на рівні конкретної особистості виступає не тільки пріоритетним завданням держави на сучасному етапі в умовах її ординарного існування і функціонування, а також першочерговим і стратегічним в сучасних історичних кризових реаліях, коли державність існує та функціонує в екстраординарних умовах воєнного стану. Доведено, що в незалежній Україні сьогодні втілюється теорія визнання людської гідності, яка є: а) інтегративною властивістю природи людини; б) проявом натуралістичної юриспруденції; та в) виступає одним із інституціональних джерел її основних прав. Передбачено, що в ближній історичній перспективі всі доктринальні позиції в сфері забезпечення та захисту прав та свобод людини та громадянина будуть вимагати вдосконаленої нормативно-правової регламентації, зокрема, конституційної.

Ключові слова: Конституція України, «людський вимір», права та свободи людини і громадянина.

Постановка проблеми. Є загальновідомим, що проблематика забезпечення прав людини наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття стала однією з найбільш актуальних проблем людства, – первинною причиною чого стала Друга світова війна, а потім й висування цієї проблематики як основоположної телеологічної домінанти світового розвитку міжнародного співтовариства держав та їх народів. Саме людина в теорії та практиці конституціоналізму займає основне місце, оскільки вона є головним орієнтиром розвитку, вдосконалення та реалізації теоретичних та праксеологічних засад сталого розвитку.

«Людина приречена бути вільною», – таким коротким висловом виразив сутність прав людини та теорії таких прав, французький письменник та філософ Жан Поль Сартр.

Тому, саме Загальна Декларація прав людини, що була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, й стала видатним міжнародно-правовим документом, бо в ній вперше був закріплений своєрідний «кадастр» прав людини, що став, по-перше, своєрідним нормативним початком їх універсальної легалізації; по-друге, відіграв велике значення для їх загального розвитку; по-третє, сприяв формуванню концепції захисту прав людини; по-четверте, у підсумку привів до формування галузі міжнародного публічного права – міжнародне право прав людини.

Отже, треба також констатувати, що саме Загальна Декларація прав людини стала фундаментом, на основі якого проходили міжнародне та внутрідержавне нормотворення (нормопроекування + нормотворчість) в сфері прав людини, а проголошені в ній права знайшли свій подальший розвиток і вдосконалення в різних універсальних міжнародних договорах різних держав світу через їх деталізацію і конкретизацію: Пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Пакт про економічні, соціальні, культурні права 1966 р., та в регіональних угодах, зокрема, в Європейській Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання прав та свобод людини та громадянина в Україні викликають особливий інтерес не тільки у теоретиків права, але й часто стають темою дослідження серед практиків з різних галузей права та серед різних країн. Дослідження фундаментальних засад інституту прав та свобод людини, людського виміру конституційного ладу України були присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як М. О. Баймуратова, А. М. Колодія, Н. М. Оніщенко, В. Ф. Погорілка, П. М. Рабіновича, О. Ф. Фрицького, В. М. Шаповала, О. Н. Ярмиша та інших. Разом з тим, необхідно зазначити, що незважаючи на наявність численних наукових праць, в яких були розглянуті питання прав, свобод людини та громадянина, а також людського виміру конституційного ладу України, профільну проблематику явно недостатньо висвітлено в юридичній літературі.

Саме цим, перш за все, обумовлені актуальність та теоретична значимість проведеного комплексного дослідження, що має надзвичайно важливе значення для розвитку науки конституційного, муніципального та міжнародного права.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу поняття прав та свобод людини та громадянина та людського виміру конституційного ладу України.

Виклад основного матеріалу. Стаття 3 Конституції України закріплює, що «Людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність, безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Саме так ємно та чітко закріплюються пріоритети прав людини в соціумі та державі. Більш того, враховуючи, що саме ця стаття є головною в характеристиці конституційного ладу України, вона виступає юридичним фундаментом для загального гуманістичного розвитку України. Отже, ст. 3 Конституції України вперше встановлює в нашій державі обов'язок визнавати та захищати права і свободи людини, а держава, своєю чергою, повинна гарантувати виконання цих прав та свобод.

У відповідності з Конституцією України визнання, дотримання та захист прав та свобод людини та громадянина виступає однією з основоположних засад і основою конституційного ладу, а також є обов'язком держави. Звідси саме права

людини визначають зміст та напрямки діяльності органів державної влади. Саме цей принцип конституційного ладу України знаходить свою конкретизацію в правових нормах Розділу II Конституції України, що безпосередньо присвячена регламентації та регулюванню конституційних прав та свобод людини та громадянина.

Загальна Декларація прав людини 1948 року стала не тільки своєрідним могутнім генератором подальшого прогресу в цій сфері щодо міжнародного визнання і легалізації таких прав, але за десятиліття, що пройшли після її прийняття, саме на її базі була сформована цілісна полісемічна та багатооб'єктна система міжнародно-правових актів, що скеровані на забезпечення прав людини. Саме тому її справедливо визнають як одне з найбільш великих досягнень Організації Об'єднаних Націй (ООН).

Варто відмітити, що початок ХХІ століття відзначився цілою низкою фундаментальних явищ в сфері прав людини. Так, в вересні 2000 року на Саміті тисячоліття ООН світові лідери прийняли Декларацію тисячоліття ООН [1] та домовились про розвиток та установку показників в області боротьби з голодом, хворобами, безграмотністю, погіршенням стану навколишнього природного середовища та дискримінації у відношенні жінок.

В 2010 році Організація по безпеці та співробітництву в Європі (ОБСЄ) відмітила тридцятип'ятиріччя від дня підписання документу – Заключного акту НБСЄ, укладеного у м. Гельсінкі 1 серпня 1975 року [2], який був першим міжнародним документом, що визнав захист прав людини та основних свобод предметом постійної міжнародної уваги, на різницю від Статуту ООН, що проголосив міжнародне співробітництво держав в межах організації основним завданням її існування.

Вперше права людини були включені в якості чітко сформованого елемента в рамках регіональної безпеки на тій основі, що і військово-політичні та економічні питання.

В термінології ОБСЄ термін «людський вимір» використовується для визначення та набору норм та видів діяльності, які пов'язані з правами та демократією, які розглядаються в ОБСЄ в якості одного з трьох вимірів безпеки, поряд з воєнно-політичними та економіко-екологічними вимірами. Сам термін «людський вимір» свідчить про те, що норми ОБСЄ, які відносяться до нього, являють собою більш широку область, чим традиційне право прав людини.

В результаті своєї діяльності ОБСЄ створило справді динамічний процес міжнародного нормотворення в області прав людини – процес, який став постійним. Одним із нововведень, що були відмічені в останніх документах, зокрема, є факт та визнання торгівлі людьми гуманітарною проблемою, яка раніше, як правило, розглядалась в контексті організованої злочинності.

Крім того, «людський вимір» було названо загально-європейським суспільним порядком (*ordre public*), тому що ОБСЄ – це не просто організація, яка об'єднує більше п'ятдесяти держав, а це «спільність цінностей». Цей зв'язок відображає і активна співпраця верховенства закону і саме його формулювання: концепція, яка заснована на достоїнстві людської особистості, і система прав, які реалізуються через судово-правові структури.

Треба зазначити, що стратегічно-визначальним аспектом людського виміру в ОБСЄ є те, що права людини (в контексті їх визнання та реалізації)

та плюралістична демократія (як сукупність методів та засобів щодо реалізації таких прав) вже не розглядаються як абсолютно внутрішня справа держави. Отже, держави-учасники цього процесу виходять із того, що питання, які торкаються прав людини, основних свобод, демократії та верховенства права, носять міжнародний характер, оскільки дотримання цих прав і свобод складають одну з основ міжнародного порядку, що об'єктивно передбачає інтенсивне міжнародне співробітництво держав в цій сфері.

Сукупність цих та інших факторів актуалізують не тільки необхідність всебічного вивчення фундаментальних проблем становлення та реалізації прав та свобод людини та громадянина в Україні, а й відповідної акцентуації в контексті застосування концепту «людського виміру» процесів конституювання та інституціоналізації конституційного ладу України.

Розробники проєкту Конституції України 1996 року використали саме ліберальну концепцію прав людини згідно якої кожна людина від моменту народження наділена невід'ємними (природними) правами, а саме: обмеження прав людини та громадянина можливе лише для забезпечення особливо важливих соціальних сфер охорони з боку держави, а саме сфери охорони конституційного ладу, громадського порядку, прав та свобод громадян.

На сучасному етапі суспільного розвитку поряд з іншими проблемами соціально-економічного, політичного, культурного розвитку в Україні особливого праксеологічного значення набуває проблема реального забезпечення сфери реалізації прав та свобод людини та громадянина, яка не тільки є тісно пов'язаною з явно недостатнім рівнем дотримання, закріплених в Конституції прав та свобод з боку держави, її органів, посадових та службових осіб, а й проявляється в недостатньому рівні їх захищеності від правопорушень.

Фундаментальним критерієм свободи індивіда в усьому світі стає Декларація прав людини і громадянина – найважливіший документ Великої французької революції, яка була прийнята 26 серпня 1789 року. В її основу була покладена концепція рівності й свободи, що належить кожному від народження, а істотними правами людини і громадянина було проголошено свободу особистості, свободу слова, право на супротив насиллю тощо [3].

Варто відмітити, що прийняття Конституції України має надзвичайно велике значення в конституційній легалізації, нормативній регламентації та суспільній легітимації основних прав та свобод людини та громадянина. Такий підхід детермінований тим, що сучасне конституційне законодавство України в сфері регламентації та регулювання прав та свобод громадян відповідає основоположним міжнародно-правовим стандартам прав людини: Всесвітній Декларації прав людини від 10 грудня 1948 р., Міжнародному пакту про громадянські та політичні права від 19 грудня 1966 р., Міжнародному пакту про економічні, культурні та соціальні права від 19 грудня 1966 р., що складають т. зв. Міжнародну Хартію прав людини.

Як член Ради Європи, Україна взяла на себе обов'язки приєднатися до міжнародних правових стандартів в профільній галузі, створити внутрідержавні гарантії щодо їх здійснення, що ґрунтуються на загальновизнаних міжнародно-правових гарантіях, закріплених у відповідних міжнародно-правових нормах, які містяться у відповідних міжнародних договорах. Нині в Україні створена

вельми значима законодавча база відносно забезпечення прав та свобод людини, причому, в залежності від її правових станів, – зокрема, були прийняті базові закони в цій сфері: «Про біженців», «Про національні меншини в Україні», «Про громадянство України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про свободу пересування та свободу вибору місця проживання».

Також були прийняті закони «Про Конституційний Суд України», «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини», що дозволило створити в нашій державі нові органи – Конституційний Суд України та введено нову посаду – омбудсман – Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Декларація прав дитини, що була прийнята у 1959 році Організацією Об'єднаних Націй, містить основну стратегічну тезу – «Людство зобов'язане давати дитині все краще, що воно має», яка може бути витлумаченою як відповідна поведінково-діяльнісна парадигма, що містить відповідний перелік обов'язкових дій з боку держави для забезпечення і реалізації телеологічних доміант цього міжнародного договору.

Водночас варто відзначити, що згідно зі ст. 9 Конституції України набули чинності та стали частиною національного законодавства такі міжнародні документи у сфері захисту дитини, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України:

– Європейська Соціальна хартія (переглянута), (ратифікована 14 вересня 2006 р. із заявами);

– Європейська Конвенція про здійснення прав дітей (ратифіковано 3 серпня 2006 р. із заявою);

– Європейська Конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (ратифіковано 14 січня 2009 р.);

– Конвенція про стягнення аліментів за кордоном (приєднання 2 липня 2006 р. із заявою) та інші.

Слід зазначити, що міжнародно-правові документи багатостороннього характеру стають міжнародними правовими стандартами у сфері захисту прав та свобод людини, які через національний механізм імплементації, запозичуються та закріплюються в національних системах законодавства їх держав-підписантів.

Саме на гармонізацію законодавства України з міжнародним правом спрямована ст. 9 Конституції України, якою встановлено, що чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (маємо сформований національний механізм імплементації норм міжнародного права в національне законодавство – авт.).

Особливе місце в охороні прав людини займає Конституційний Суд України, який є судом конституційної юрисдикції, тобто він досліджує факти і навіть не дає правову оцінку обставинам, а оцінює саме право на його відповідність Конституції держави, надає правову настанову щодо праворозуміння положень Конституції чи законів [4, с. 239].

Разом з тим, наведені процеси реалізації та забезпечення прав та свобод людини та громадянина через систему органів держави неможливо розглядати без участі органів сфери правосуддя, що має свій важливий і безпосередній вплив в усіх сферах національного правосуддя та на всіх рівнях національної

правової системи, що забезпечується низкою галузей права і галузей законодавства, основне місце серед яких займає конституційне право – як основоположна і профільна газуль національного права України.

Треба зазначити, що в сучасному міжнародному праві виявляється деяка обережність з боку світового співтовариства та його інституцій в закріпленні у прямій постановці деяких прав людини, в тому числі й в такій важливій сфері, як політична, де задіяні реальні механізми оновлення державної влади. На думку М. О. Баймуратова та Б. Я. Кофмана, це детермінується, перш за все, історичними труднощами з їх гарантування в повному обсязі з боку держав, що може перетворити їх на практиці, по суті, на формальну декларацію [5, с. 16].

За роки незалежності Української держави була створена відповідна нормативно-правова база, яка напряду торкається переліку прав та свобод людини та громадянина, що мають надзвичайно важливе конститууюче і інституційне значення для розвитку та вдосконалення громадянського суспільства.

На сьогодні найважливішими законодавчими актами, що регламентують права та свободи людини та громадянина в Україні є:

- Закон України «Про засади державної мовної політики»;
- Закон України «Про імміграцію»;
- Закон України «Про біженців»;
- Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини»;
- Закон України «Про громадянство в Україні» (нова редакція);
- Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій»;
- Закон України «Про приєднання України до Конвенції ООН про статус біженців і Протоколу про статус біженців» тощо [6].

Незважаючи на те, що в Україні було прийнято національне законодавство у сфері прав та свобод людини та громадянина, але в умовах політичної та соціально-економічної кризи, воєнного стану, воно виявилось неефективним і не здатним вирішити виникаючі проблеми, бо в ньому є відсутніми механізми захисту цих прав.

Для побудови в Україні демократичної правової соціальної держави велике значення має боротьба з правовим нігілізмом, з правовим інфантилізмом, феноменом переродження правосвідомості, який, на слухну думку Ю. М. Тодики, одержує свій прояв, насамперед, у злочинності [7].

Треба чітко розуміти, що механізм захисту конституційно-правової свободи людини буде повним та ефективним тільки за умови можливості захисту прав і свобод людини не тільки з боку держави, але й від держави (становлення системи координат, коли кожна людина (громадянин) має гарантоване право позиватися проти держави відносно захисту своїх прав, свобод і законних інтересів – авт.), сприймаючи в даному випадку права людини як «права проти суспільства в особі держави та її посадових осіб» [8].

Тому не є чимось екстраординарним, що об'єктивний характер необхідності захисту прав людини від держави підтверджується правовими позиціями Конституційного Суду України. На слухну думку академіка Ю. С. Шемшученка, «головним питанням є те, що закріплені Конституцією України права та свободи людини та громадянина належним чином не реалізуються, а в багатьох випадках порушуються. Внаслідок цього ми маємо високий рівень злочинності та корупції і низький рівень законності і правопорядку в країні» [9].

Разом з тим, проблем у практичній реалізації прав особистості також більш, ніж достатньо. Треба погодитись з думкою Ю. С. Шемшученка про великий конфліктогенний потенціал у відносинах між державою та суб'єктами громадянського суспільства в цій площині. Так, він зазначає, що «громадянське суспільство стає базисом демократичної держави тільки тоді, коли його інтереси й інтереси держави не протиставляються. Демократична держава повинна знімати суперечності, які виникають між нею і суспільством. З іншого боку, у процесі діяльності політичних партій, громадських об'єднань, засобів масової інформації інтереси громадянського суспільства повинні трансформуватися в інтереси держави. У разі протиставлення інтересів держави і суспільства останнє може перетворитися на руйнівний і дестабілізуючий фактор» [10].

Обґрунтовано вважаємо, що сама реалізація конституційного положення про права людини як найвищої соціальної цінності на практиці передбачає низку об'єктивно необхідних показників, а саме: а) стійкий економічний розвиток держави, б) наявність чіткої державної політики, яка є зорієнтованою на забезпеченні прав і свобод людини. Про це переконливо свідчить світова практика, яка доводить, що перехідні періоди в розвитку держави й державності завжди були лабільними (нестабільними), відрізнялись високою конфліктогенністю (суперечністю) громадських позицій і світоглядних орієнтирів. Саме в цих умовах, що є характерними для нашої держави на протязі всього її існування, порушення прав людини в Україні має системний характер і набуває ознак соціальної катастрофи. Більш того, цьому напрямую сприяють негативні економічні фактори, серед яких, на думку дослідника В. Чермних: а) реальне зменшення заробітної плати; б) охоплення бідністю широких верств населення; в) наявність пенсійного забезпечення, яке є нижчим, ніж установлений рівень малозабезпеченості; г) усе більша комерціалізація здійснення таких важливих конституційних прав, як охорона здоров'я та освіта; г) масові порушення виборчого права, що є яскравим свідомством тотального порушення прав людини [11].

Наведені факти, які свідчать про те, що держава байдуже відноситься до своїх громадян, не забезпечуючи достатньою мірою реалізацію їх прав і свобод, детермінують та об'єктивують зростання їхньої недовіри до держави, посилюючи їх відчуження від влади. Такий стан речей є причиною суспільної анемії та апатії, нігілізму і абсентеїзму. Байдужість і безвідповідальність відповідних структур публічної влади, включаючи й органи місцевого самоврядування, що супроводжуються латентною та відкритою дискримінацією й дискредитацією демократичних цінностей в суспільстві, що не раз відмічали соціологи в процесі аналізу настроїв в суспільстві, – наносить суттєву шкоду стратегічним інтересам державної політики в сфері демократизації суспільного і державного життя.

Більш того, кризовий стан економіки України породжує такий небезпечний рівень соціальної анемії вельми значної частини населення, що призводить до різкої соціальної диференціації та формування підспудного спротиву населення існуючій владній структурі суспільства. На забезпечення прав людини також негативно впливає жорстке протистояння політичних сил, які зайняті вирішенням своїх вузьких інтересів, підриваючи як стабільність суспільства, так й стабільність конституційного ладу. При цьому низький рівень правової

культури посадових осіб і пересичених громадян також не сприяє забезпеченню прав людини та громадянина в суспільстві.

Отже, нині актуальні питання реального захисту прав людини належать не тільки до найгостріших проблем української дійсності, вони стають найважливішим та екзистенційним завданням існування української державності, особливо в умовах воєнного стану. Тому вдається слухною наша доктринальна позиція про те, що забезпечення дотримання прав людини в Україні можливо лише за допомогою ефективного реформування системи влади та дотримання комплексного підходу до забезпечення прав людини як з боку держави, так і з боку громадянського суспільства [12].

Однією із проблем є суттєві недоліки в змістовному та технологічному супроводженні та забезпеченні самого законодавства. Насамперед, йдеться про недостатньо розроблені юридичні механізми реалізації та захисту тих чи інших прав та свобод. Між ними існують не тільки певні змістовні внутрішні протиріччя, а й суттєві юридико-технологічні недоліки, що нівелюють творчий потенціал та ефективні можливості нормативного регулювання суспільних відносин. Наприклад, діюче законодавство України про місцеве самоврядування потребує суттєвого вдосконалення з метою забезпечення пріоритетності прав людини та громадянина в організації та діяльності органів місцевого самоврядування; розширення кола суб'єктів права на участь в місцевому самоврядуванні, розподіленні повноважень органів місцевого самоврядування в фінансово-бюджетній сфері, справжній реалізації принципу формування державного бюджету «знизу», збільшення частини місцевих бюджетів в консолідованому загальнодержавному бюджеті з метою закріплення матеріально-фінансової бази місцевого самоврядування. При цьому необхідно розуміти, що всі наведені вище проблеми «зав'язані» на наданні належної правосуб'єктності територіальній громаді, що виступає первинним суб'єктом місцевого самоврядування на конституційному рівні, але на рівні законодавства таким не виступає. Вирішення цього питання буде напряму сприяти укріпленню та розширенню повноважень місцевого самоврядування в різних сферах локального розвитку, зокрема, в сфері розвитку та підтримки малого та середнього бізнесу, працевлаштуванню місцевих жителів тощо.

Потребує також свого вирішення питання щодо вдосконалення системи адміністративної юстиції, особливо в сфері правового захисту інтересів місцевого самоврядування, прав та свобод людини і громадянина (жителя-члена територіальної громади) в сучасних умовах державного будівництва.

Крім цього, необхідно розробити Національну програму по адаптації законодавства України до міжнародних стандартів в області прав людини, де слід визначити перелік універсальних та регіональних конвенцій по правам людини, які потрібно ратифікувати в першу чергу.

Українська влада, перш за все, повинна демонструвати дії, які направлені на затвердження та розширення верховенства права, поваги до прав та свобод людини як найвищої соціальної цінності суспільного розвитку, та не давати ніяких сумнівів в своїй відданості ідеалам добра та справедливості [13].

Отже, в основу Конституції України закладені принципово нові ідеї зовнішньої та внутрішньої політики Української держави, що скеровані не

тільки на затвердження та забезпечення прав і свобод людини та громадянина [14], а й на їх конкретну реалізацію.

Треба відмітити особливу роль у зазначених процесах Верховної Ради України, як єдиного вищого законодавчого органу держави. Саме вона здійснює захист прав і свобод людини та громадянина через свою законотворчу діяльність, здійснення контрольних функцій за діяльністю правоохоронних органів та місцевих державних адміністрацій у сфері прав людини. Важливу роль в такій діяльності відіграють спеціальні парламентські слухання, де обговорюються перспективні плани законодавчої діяльності по профільним проблемам.

Важлива роль у практичній реалізації законодавчих актів Верховної Ради України в сфері організації реалізації прав і свобод людини і громадянина, їх охорони, захисту і гарантування належить органам виконавчої влади. У діяльності відповідних міністерств, державних комітетів, відомств у профільній сфері є активізація їхньої діяльності у справі інформування населення щодо прав людини, освітня діяльність в цій сфері, проведення наполегливої роботи з метою практичної реалізації й захисту прав людини та громадянина. При цьому, лише відкритість і гласність у цій сфері можуть стати запорукою й дієвим фактором утвердження в Україні соціально-нормативних засад справді правової демократичної держави, у якій реально будуть забезпечуватися права та свободи громадян.

На основі аналізу чинної в Україні системи конституційних та законодавчих гарантій прав і свобод особи, можна дійти висновку про практично необмежене коло засобів захисту прав і свобод людини та громадянина з боку держави й інституцій громадянського суспільства. Але в цій сфері також існує проблема, що детермінована незадовільною гарантованістю (наявність неналежного та неефективного рівня та форм гарантій з боку держави) практичної реалізації охорони та захисту окремих прав і свобод особи, насамперед, соціально-економічних прав і свобод, закріплених і гарантованих чинною Конституцією України [12, с. 70].

Висновки і пропозиції. Здійснений аналіз комплексного дослідження «людського виміру», інституту прав та свобод людини та громадянина дозволяє дійти висновку, що в Україні реально поширюється теорія визнання людської гідності, яка є: а) інтегративною властивістю природи людини; б) проявом натуралістичної юриспруденції; та в) виступає одним із інституціональних джерел її основних прав. У зв'язку з цим, у загальній теорії права обґрунтовано сформульовано антропогенну інтерпретацію людської гідності, поняття якої визначається як самоцінність людини, як унікальної родової біосоціальної істоти [15]. На нашу думку, всі зазначені доктринальні позиції у недалекому майбутньому вимагатимуть та стимулюватимуть відповідної нормативно-правової, насамперед, конституційно-правової регламентації.

Процес входження України в європейський правовий простір, що складається з гуманітарно-нормативного простору Ради Європи та нормативних настанов в сфері прав людини Європейського Союзу, становить низку складних проблем, що виникають як перед теорією, так й перед практикою застосування відповідних норм міжнародних договорів у національній правовій системі, і насамперед, в системі розвитку та вдосконалення інституту прав та свобод

людини в Україні. Треба зазначити, що надання Україні статусу держави-члена до вступу в Європейський Союз буде сприяти більш активному вирішенню наведених проблем, особливо на законодавчому рівні.

Діяльність міжнародної регіональної організації – Організації по безпеці та співробітництву в Європі (ОБСЄ), що була в 1991 р. трансформована з міжнародної конференції, має велике значення для становлення, розвитку та вдосконалення прав та свобод людини та громадянина. Сам термін «людський вимір», що був розроблений в її межах, свідчить про те, що норми ОБСЄ, які відносяться до нього, являють собою більш широку область, чим традиційне право прав людини. Крім того, «людський вимір» було названо загальноєвропейським суспільним порядком (*ordre public*), тому що ОБСЄ – це не просто організація, яка об'єднує більше п'ятидесяти держав, а це «Спільність цінностей», їх зв'язок відображає активну співпрацю верховенства закону і саме його формування: концепція, яка заснована на гідності людської особистості, і системи прав, що реалізуються через судово-правові структури.

Саме тому реалізація, охорона, захист і гарантування прав людини належать до найгостріших проблем України, а їх практичне втілення та вирішення допоможе супроводжувати і забезпечити відповідну практику, що є надзвичайно цінним в реалізації та вдосконаленні діяльності держави, її органів, причому як на своїх теренах, так й в її міжнародних відносинах.

Держава не тільки має визнавати людину найвищою соціальною цінністю, але й легалізувати, легітимізувати, охороняти, захищати її права та свободи, гарантувати їх реальне здійснення.

Список використаної літератури

1. Декларація тисячоліття ООН: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 55/2 від 8 вересня 2000 року. URL: N0055951.pdf (un.org) (дата звернення: 10.08.2023).
2. Заключний акт НБСЄ від 1 серпня 1975 року. URL: <http://www.osce.org/mc/39501> (дата звернення: 10.08.2023).
3. Декларація прав людини і громадянина, що була прийнята 26 серпня 1789 р. URL: Декларація прав людини і громадянина. Вікіпедія (wikipedia.org) (дата звернення: 10.08.2023).
4. Шишкін В. Процедура звернення до Конституційного Суду України. Проблеми сучасного українського конституціоналізму: збірка на пошану першого Голови КСУ, професора Леоніда Юзькова. Київ : Логос, 2008. С. 238-249.
5. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Міжнародні виборчі стандарти: правова природа, змістовна характеристика: актуальні питання імплементації в законодавство України: Монографія. Суми: Університетська книга. 2012. 230 с.
6. Удовенко Г. Забезпечення прав людини. Голос України. 9 грудня 2003 р.
7. Годика Ю. М. Конституційні основи формування правової культури. Харків: Райдер, 2001. 160 с.
8. Henkin I. The rights of man today. Boulder (Colo) 1978. P. 2.
9. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні. Ю. С. Шемшученко, Н. І. Карпачова, Т. А. Костецька (та ін.); за ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2008. С. 4.
10. Шемшученко Ю. С. Конституція України і права людини. Право України. 2001. № 8. С. 13-16.
11. Чермних В. Права людини в Україні. Нова політика. 2001. № 1. С. 13.
12. Прієшкіна О. В. Людина, її права та свободи як найвища соціальна цінність. Юридичний вісник. 2015. № 2. С. 70.
13. Шаров І. Документ, що спонукає нас до дій. Голос України. 2008. 10 груд.

14. Прієшкіна О. В. Трансформація принципів українського конституціоналізму на сучасному етапі: Монографія. За заг. ред. д.ю.н., проф. Степанової Т. В., д.ю.н., проф. Корчевної Л. О. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 50.
15. Рабінович П. М. Моральна шкода та право на її компенсацію: загальнотеоретичний підхід. Право України. 2002. № 4. С. 29.

References

1. United Nations Millennium Declaration (2000, September 8). Resolution adopted by the General Assembly. URL: N0055951.pdf (un.org) [in Ukrainian].
2. Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe (1975, August 1). URL: <http://www.osce.org/mc/39501> [in Ukrainian].
3. Declaration of Human and Citizen Rights (1789, August 26). URL: wikipedia.org [in Ukrainian].
4. Shyshkin V. (2008). Procedure of appeal to the Constitutional Court of Ukraine. *Problemy suchasnoho ukrainskoho konstytutsionalizmu: a collection in honor of the first Chairman of KSU, Professor Leonid Yuzkov*. P. 238-249 [in Ukrainian].
5. Baimuratov M. O., Kofman B. Ya. (2012). International election standards: legal nature, substantive characteristics: actual issues of implementation in the legislation of Ukraine. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].
6. Udovenko H. (2003). Ensuring human rights. *Holos Ukrainy* [in Ukrainian].
7. Todyka Yu. M. (2001). Constitutional foundations of the formation of legal culture. Kharkiv: Raider [in Ukrainian].
8. Henkin I. (1978). The rights of man today. Boulder (Colo).
9. Shemchushenko Yu. S., Karpachova N. I., Kostetska T. A. (2008). Constitutional rights, freedoms and duties of a person and a citizen in Ukraine. Kyiv: Yurydychna dumka [in Ukrainian].
10. Shemchushenko Yu. S. (2001). The Constitution of Ukraine and human rights. *Pravo Ukrainy*, 8 [in Ukrainian].
11. Chermnykh V. (2001). Human rights in Ukraine. *Nova polityka*, 1 [in Ukrainian].
12. Prieshkina O. V. (2015). Man, his rights and freedoms as the highest social value. *Yurydychnyi visnyk*, 2 [in Ukrainian].
13. Sharov I. (2008). A document that prompts us to act. *Holos Ukrainy* [in Ukrainian].
14. Prieshkina O. V. (2022). The transformation of the principles of Ukrainian constitutionalism at the present stage. Stepanova T. V. & Korchevna L. O. (Ed.). Odessa: Vydavnychiy dim «Helvetyka» [in Ukrainian].
15. Rabinovych P. M. (2002). Moral damage and the right to its compensation: a general theoretical approach. *Pravo Ukrainy*, 4 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 20.08.2023 р.

O. V. Prieshkina, Doctor of Juridical Sciences, Professor
 Honored Lawyer of Ukraine
 Odessa I. I. Mechnikov National University
 the Department of Constitutional Law and Justice
 Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine
 e-mail: prieshkina@ukr.net

THE «HUMAN DIMENSION» DOCTRINE HUMAN AND CITIZEN RIGHTS AND FREEDOMS IN UKRAINE

Summary

The article is devoted to the doctrine of the «human dimension», the essence of human and citizen rights and freedoms. In the course of the study, it was substantiated that nowadays in Ukraine the problem of real provision of human and citizen rights and freedoms, which is connected with the insufficient level of observance of the rights and freedoms enshrined in the

Basic Law by the state, as well as the insufficient level of their protection, is gaining special importance from various types of offenses. The analysis of the systematic study shows that the problem of ensuring and protecting human rights in Ukraine is complex and multifaceted, and the creation of additional guarantees and mechanisms for the realization of individual rights and freedoms is a priority task of the state at the current stage and in modern historical crisis realities. It is proved that in independent Ukraine today the theory of recognition of human dignity is extremely popular, which is an integrative property of human nature and is one of the institutional sources of his basic rights. It is predicted that in the near future all doctrinal positions in the field of ensuring and protecting the rights and freedoms of a person and a citizen will require appropriate normative and legal regulation, in particular, constitutional.

The problem of ensuring human rights at the end of the 20th - at the beginning of the 21st century became one of the most urgent problems of humanity. It is the person in the theory and practice of constitutionalism who occupies the main place, because he is the main reference point for the development, improvement and implementation of the theory and practice of further development.

The issues of human and citizen rights and freedoms in Ukraine are of particular interest not only to legal theorists, but also often become a topic of research among practitioners from various fields of law and among different countries.

Keywords: The Constitution of Ukraine, Declaration, «human dimension», rights and freedoms.